

журналі "Листок". Він допомагав Гнатюкові в його нелегкій роботі й високо оцінював її результати. За це Гнатюк щиро дякував Митракові.

На окрему увагу заслуговує Гнатюків розшук і опис, а часом і публікації матеріалів із закарпатських збірок - "співаника" І.Грядилевича, "Зборника Петра Колочавського", "Кушницький рукопис".

Важко переоцінити експедицію Гнатюка до Бачки та її значення.

МИХАЙЛО ГУЦЬ

Київ

МОТИВИ СЕРБОХОРВАТСЬКОГО ФОЛЬКЛОРУ
В УКРАЇНСЬКИХ НАРОДНИХ ТВОРАХ,
ЗАПИСАНИХ ВОЛОДИМИРОМ ГНАТЮКОМ

Серед багатьох фольклорних записів видатного українського фольклориста-професіонала, академіка В.Гнатюка знаходимо твори з мотивами сербохорватських пісень, які були популярними на Україні. До таких належить і пісня "Ходить Іван по ярмарці", записана В.Гнатюком та його дружиною О.Гнатюк 1895 р. у с.Хитарі Стрийського повіту на Львівщині і надрукована у двох варіантах у збірці "Українські народні пісні у записах Володимира Гнатюка" /К., 1971, с.167-169/. І хоч у сербохорватських піснях, як правило, оспівується велика любов між братами і сестрами, у цій же пісні таку любов бачимо тільки з боку сестри. Що ж до брата, котрий у багатьох фольклорних творах виступав захисником сестри, ^{то} тут же - він її ворог.

Пісня розповідає про страшний злочин: на ярмарку ласий на гроші Іван заочно продає туркові свою сестру - "красну Анцю".

Пісня виникла на сербохорватському історичному ґрунті і була занесена до нас південнослов'янськими гусярами ще десь у XVI-XVII ст. Вона, як і пісня "Іван і Мар'яна", належить до циклу пісень про продаж "братом турчинові своєї сестри" або ж "батьком - своєї дочки". У цих піснях, як слушно зауважив І.Франко, є такі риси, котрі ніколи не відповідали нашій дійсності /Див.: Франко І. Студії над українськими народними піснями. - Львів, 1913. - с. 24/.

На Україні пісня "Ходить Іван по ярмарці" зазнала другого народження. Умовно її можна поділити на епізоди за місцем розвитку подій. Перший з них зображує подію "на ярмарці". До Івана підходить турок і просить його продати свою сестру Анцю, на що той погоджується. Другий епізод зображує подію, що відбувається в господі Івана та його сестри. До них приходять турки і забирають Анцю з собою. В одному з варіантів є така цікава деталь: Іван завагався, чи віддавати туркам сестру, чи, може, повернути їм гроші /з тексту видно, що його гризло сумління за вчинене, бо повертається з ярмарку закурений/. Але турки грозять йому смерть, коли не віддасть їм Анцю. Та сестра, сильно люблячи свого брата, незважаючи на те, що він їй вчинив зло, виявляє високе благородство: жертвує собою, щоб тільки брат залишився живим. "Волю їд турці їти", каже Анця Іванові, "ніж ти маєш в землі гнити". Анця усвідомлює, що, як її заберуть, повороту додому не буде. Тому "сіла, задумала" й "чорні вічка заплакала". Її звернення до брата із словами взяти "піску в жменю" й посіяти "по каменю", а коли "тот пісок ізійде", тоді "до тя сестра прийде", сповнені глибокої туги. Звісно, пісок зійти не може, а отже й повернення назад неможливе. Коли ж турки повели Анцю "темними лісами", то "братцьо заплакав ревними сльозами".

Третій епізод малює страдницьку дорогу Анці. До її душевних мук додаються ще й фізичні: боса дівчина /турки стягнули з неї

чоботи ще дома/ тернистою дорогою калічить собі ноги: "Анця ніжки пробиває, Кровця слідки заливає", і "Ходить крук покрукує, Тую кровцю іспивує". Ці слова дуже нагадують історичну пісню "Коли турки воювали, білу челядь забирали", де хвилююче описується кривавий шлях трьох бранок-попівен, яких гнали завойовники в ясир.

Останній епізод пісні показує події в турецькій неволі. Турки "стали з Анцею жартувати", та ж почала "молоденька плакати". Нарешті Анця не витримує наруги і вбиває себе ножем. Такий трагічний кінець для дівчини ми зустрічаємо в багатьох сербохорватських піснях /наприклад, у гайдуцькій - "Одруження Павла Плетикоги", яку переклали українською мовою М.Старицький та М.Рильський/.

Текст пісні позначений високими художніми якостями, де маємо і асонанси, й алітерації, і анафори, і тавтології, і паралелізми: "Чи грім гримить, чи дзвін дзвенить, чи дрібненький пісок шумить? - Не грім гримить, не дзвін дзвенить, Не дрібнейкий пісок шумить, Лиш за тобов турці ідуть" /Українські народні пісні в записах Володимира Гнатюка. -с.24/. Є тут і постійні "метафоричні епітети: "темна нічка", "темний ліс" /темний колір підкреслює трагізм/, "студена кирниця", "ревні сльози". Пісня пересипана пестливими словами, дуже часто діалектними /"постівойка", "водиця", "хлібець", "дрібнейкий", "ворітця", "ножик", "молодейка", "сердейко", "полстейце"/, які надають їй теплоти і щирості, має жіночу риму і суміжне римування /паралельне/, властиве й іншим українським пісням:

Анця води не зачерла
та й ворітця не заперла.

Знаходимо тут і внутрішнє римування, особливо характерне для сербохорватських пісень: "Ой, Іванцю, ой, мій братцю", "Не купує, не торгує", "Нагнав Анцю на водицю".

Розглянутий нами текст пісні в обох варіантах уже попсований

= в ньому нерідко порушена метрика, ритміка, мелодика, образна система. Це свідчить про те, що в ті часи, коли записувалася пісня /кінець XIX ст./, вона вже рідко співалася, або ж ті особи, від яких записано текст пісні, не зовсім добре запам'ятали її, дещо призабули і не могли точно відтворити. Особливо таке трапляється тоді, коли пісня не співається записувачеві, а переказується. Це знаємо зі свого досвіду. А що ж до особи, від якої записується пісня, то великий практик-записувач В.Гнатюк цілком слушно наголосив: "Кожному фольклористові відомо, що десять оповідачів, оповідаючи ту саму річ, оповідають відмінно бодай у дечім..." /Українські народні пісні в записах Володимира Гнатюка. -с. 24/.

Розглянута українська пісня із сербохорватськими мотивами засвідчує тісні історико-культурні зв'язки між українцями і південними слов'янами, які сягають у глибину століть, бо долі цих народів, генетично споріднених, тісно перепліталися між собою. Про це маємо цілий ряд свідчень. Відомо, що українські кобзарі, втікаючи з турецького полону, часто зимували в південнослов'янських землях. Звичайно, тут вони співали своїх пісень і переймали тутешні. Серед українського козацтва були й серби та хорвати, як і серед наших месників-опришків були ж такі лицарі, як гайдуки /а серед гайдуків на Балканах бували й опришки/. І.Франко, розповідаючи про гайдуцький рух на Балканах, наголошував: "Там, в лісах і полонинах, гуляли ті гайдуки, так як колись наші опришки, і відтам нападали вони більшими або меншими дружинами на доли, на села і містечка, на двори турецьких башів або й своїх таки багатих чорбаджіїв, грабували, мстилися за кривди свої й народні" /Франко І. Пісні гайдуцькі. Зерна. -1888. -с. 32./.

Багато студентів із південнослов'янських земель навчалися в Києво-Могилянській академії. А її вихованець український діяч, письменник і педагог Михайло /Емануїл/ Козачинський заснував у

XVIII ст. у Сербії школу і написав трагедію з історії сербського народу про царенка Уроша V, якою заповнив основи драматургії у сербській літературі..

Коли в 70-х роках XIX ст. на Балканах вибухнула визвольна війна між південних слов'ян проти турецького ярма, то у цій благородній боротьбі за волю мужньо билися й українські добровольці, серед яких були й українські артисти, лікарі, - М.Садовський, І.Манжура, В.Яновський, Софрон Круть /Г.Василевський/, А.Лисенко /брат славетного композитора М.Лисенка/, більшість із котрих залишили нам цікаві спогади про цю війну та пісні сербського і хорватського народів.

Про тісні історичні і культурні зв'язки між українцями й іншими слов'янськими народами свідчить багато праць В.Гнатюка. Учений вбачав багато спільного в історії і фольклорних творах, зокрема героїчної тематики, слов'янських народів, цікавився цими творами, збирав їх і досліджував. За збірку "Народні оповідання про опришків" /1910/ в 1913 р. Петербурзька Академія наук присудила Гнатюкові премію О.О.Котляревського. У ґрунтовній розвідці "Слов'янський опришок Янош в народній поезії" /1899/ вчений зіставляє цього героя з лицарями українського опришківського епосу. А в дослідженні "Зносини українців із сербами" /1906/ В.Гнатюк торкається історичних та релігійних зв'язків між цими народами. У 1897 р. він записує українське весілля з обрядами від населення Руського Керестура /теперішня Югославія/, у 1909 р. видає книжку "Казки, легенди, новели, історичні спомини з Банату", а в 1911 - збірку "Байки, легенди, історичні перекази, новели, анекдоти з Бачки" /також теперішня Югославія/. В останній книжці ми можемо прочитати переказ про славнозвісну, хоч і трагічну для Сербії битву на Косовому полі 1389 р., коли в завзятому змаганні з турецькими завойовниками загинув цвіт сербської нації, що після

того на цілих п'ять століть, потрапила під владу Османської Туреччини, про героїв цієї битви, особливо щедро оспіваних у піснях косівського циклу, згодом записаних і опублікованих славетним сербським фольклористом Вуком Караджичем та спопуляризованих у нас через українські переклади Осипом Барвінським, М.Старицьким та М.Рильським. У науці й оригінальній поезії цьому сприяли І.Франко, а в музиці М.Лисенко та О.Русов. Та особливо багато у названій книжці надрукував Гнатюк переказів про історичну особу Марка Королевича - найпопулярнішого героя серед південних слов'ян, що завзято боровся проти турків і зачарував нашого Осипа Федьковича, який уславив таких же поборників святої волі в рідному краю - Олексу Довбуша та його побратимів, а з південних слов'ян - народних героїв Косівської битви царя Лазаря, Милоша Обилича та інших. Марко Королевич полонив українських перекладачів М.Бучинського, М.Старицького, М.Рильського, Я.Шпорту, а як учених і поетів знову ж таки І.Франка, а також М.Рильського, який опоетизував Косівську битву і її героїв та дав, як і Франко, високу оцінку сербохорватським пісням і їхньому збирачеві та реформаторові сербохорватської мови Вуку Караджичу.

Все це золотими літерами вписано в живу книгу єднання слов'янських народів - українців, сербів, хорватів. Чільну роль у цій книзі єднання вагомо заповнив своєю працею великий український вчений Володимир Гнатюк, справжній подвижник у царині фольклористики, і не тільки української, а й світової.

ВЛАДО КОСТЕЛНИК

Вуковар, Югославия

ВЕЛЬКЕ ДІЛО ВЛАДИМИРА ГНАТЮКА ЗА
ЮГОСЛАВЯНСКИХ РУСИНОХ

Оддипени од свого народного жридли, и маючи з нїм лем не-
систематични и тематски барз огранічени вѣзи, предки югославянских